

УДК 336.71-026.564

ХОРУЖИЙ Дмитро, аспірант кафедри банківської справи
Київського національного торговельно-
економічного університету

КРИЗОГЕННІСТЬ ТА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ

Досліджено сучасні багатокритеріальні підходи до визначення банківських криз. Класифіковано чинники стану кризогенності банківського сектора залежно від глибини поширення деструктивних процесів, функціональної природи деструктивних чинників та сфери їх впливу. Обґрунтовано перелік факторів – збудників, каталізаторів та сигналізаторів стану кризогенності банківського сектора.

Ключові слова: банківська криза, стан кризогенності банківської системи, критерії кризогенності банківської системи, чинники стану кризогенності.

Хоружий Д. Кризогенность и стресостойкость банковских систем. Исследованы современные многокритериальные подходы к определению банковских кризисов. Классифицированы факторы состояния кризисогенности банковского сектора в зависимости от глубины распространения деструктивных процессов, функциональной природы деструктивных факторов и сферы их влияния. Обоснован перечень факторов – возбудителей, катализаторов и сигнализаторов состояния кризисогенности банковского сектора.

Ключевые слова: банковский кризис, состояние кризисогенности банковской системы, критерии кризисогенности банковской системы, факторы состояния кризисогенности.

Постановка проблеми. Кризи у банківському секторі можуть бути класифіковані за різноманітними ознаками: джерелами походження і масштабами, ключовими рушійними чинниками і термінами дії, можливостями впливу і глибиною розповсюдження деструктивних явищ. Однак незалежно від того, чим зумовлена фінансова криза та які її рушійні чинники, це явище характеризується вкрай негативними наслідками для економіки. При цьому витрати з їх нейтралізації несуть усі без винятку суб'єкти економічного процесу – банки, корпоративний сектор, державу, платників податків. Зважаючи на це, вагомим напрямом досліджень має стати систематизація і класифікація показників, які сигналізують про системні кризи у банківському секторі, виступаючи індикаторами його кризогенності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діагностики кризогенності та раннього передбачення банківських криз постійно перебувають у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, А. Деміргук [1] розглядає специфіку банківських криз та їх чинників

у розвинених країнах та країнах, що розвиваються. Після фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр. Л. Лаевен та Ф. Валенсія поглиблюють розуміння природи виникнення і впливу чинників кризогенності [2], а норми Базель III визначають перелік ключових індикаторів стану стресостійкості банківських систем [3]. Активні дискусії щодо індикаторів стану кризогенності банківських систем ведуться і серед дослідників України і країн колишнього СНД. Наприклад, Р. Корнилюк обґрунтовує найбільш релевантні індикатори раннього попередження дефолтів банківських систем [4], а В. Кисельов пропонує системно розглядати індикатори банківських криз [5].

Метою роботи є класифікація чинників та систематизація показників стану кризогенності банківського сектора.

Матеріали та методи. Стаття базується на опрацьованих автором працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, що вивчають проблематику стійкості банківських систем. У ході дослідження використано такі методи наукового пізнання: аналогій та порівнянь, аналізу і синтезу, індуктивний.

Результати дослідження. Наразі питанню вивчення та систематизації показників (індикаторів) кризогенності банківських систем присвячено достатньо уваги у наукових дослідженнях, проте остаточний релевантний набір індикаторів кризогенності не сформовано. Зокрема, серед учених не існує одностайної думки щодо того, які з показників є самостійними, найбільш адекватними індикаторами системної фінансової кризи у банківському секторі, що однозначно дають змогу ідентифікувати факт її наявності. Немає єдиної думки і щодо того, які фактори генерують виникнення криз; які показники чи явища передують банківським кризам, а які супроводжують на етапі раннього зародження, дозволяючи тим самим сформуванню бази для ранньої діагностики й ефективного прогнозування системних банківських криз.

Так, у наукових дослідженнях учених пострадянського простору (РФ, Україна, Білорусь, Казахстан) поняття системної банківської кризи асоціюється з порушеннями механізму функціонування банківської системи, втратою її стійкості і рівноваги, а також виникненням масштабних негативних ефектів для фінансового сектора та економіки в цілому [5, с. 19]. Логічно припустити, що набір релевантних індикаторів банківської кризи має бути пов'язаний саме із зазначеними явищами.

Дещо відмінний погляд на сутність системних банківських криз та набір релевантних індикаторів мають експерти МВФ. На їх думку, банківський сектор піддається системній кризі тоді, коли одночасно спостерігаються такі явища, як: "набіг" на банки (банківська паніка, відтік коштів фізичних осіб і корпорацій); масштабні втрати або ліквідація кредитних організацій; комплекс регулятивних заходів, які вживаються у відповідь на зазначені негативні шоки для банківського сектора. Масштабність фінансових потрясінь порівнюється з ВВП досліджуваної країни (граничне значення у загальному випадку встановлене на рівні 3–5 %), що дозволяє дійти висновку про наявність системної банківської кризи [6, с. 14].

Не заперечуючи, що скорочення капіталу, депозитів та зростання частки проблемної заборгованості клієнтів у кредитному портфелі є важливими показниками "фінансового здоров'я" банківського сектора, не можна погодитись з тим, що саме вони є єдиними індикаторами системної банківської кризи. Крім того, діагностика системності банківської кризи на підставі одного або навіть кількох показників (відтік депозитів, у т. ч. внаслідок банківської паніки, зниження якості кредитного портфеля тощо) є необґрунтованим і недостатньо ефективним підходом. Більш раціональним видається застосування багатокритеріального підходу – розгляд вектора показників, розрахунок групових та інтегральних індикаторів кризи.

Прикладом багатокритеріального підходу до визначення банківської кризи є праця А. Деміргука та Е. Детрагіше (1998), в якій автори обґрунтували найбільш релевантний набір індикаторів системної кризи у банківському секторі. Вчені відзначають, що системність банківської кризи виникає за наявності таких умов:

- частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі по банківській системі становить 10 % і більше;
- кошти, що виділяються на підтримку банківської системи, становлять 2 % від ВВП і більше;
- у результаті проблем у банківському секторі відбувається широкомасштабна націоналізація банківської системи;
- вилучення коштів з банківської системи має екстенсивний характер (спостерігається набіг на банки або такі регуляторні заходи, як заморожування депозитів, надання державних гарантій та ін.) [1, с. 82–85].

У праці Л. Лаевена і Ф. Валенсії (2008) визначення системної банківської кризи представлено через кількісну зміну таких показників:

- відтік депозитів, зафіксований на рівні 5 % і вище в щомісячному обчисленні;
- введення обмежень на зняття депозитів (дамі-змінна у моделі, що набуває значень "так/ні", "1/0") та підтримка державою у вигляді гарантій за кредитами;
- надання додаткової ліквідності банкам у розмірі 5 % від загальної суми депозитів, принаймні вдвічі більше, ніж у попередньому році [2, с. 19].

Для виявлення об'єктивних індикаторів, які достовірно підтверджують наявність системної банківської кризи, В. Кисельовим систематизовано матеріали МВФ по більш ніж 114 країнах за 1970–2008 рр. Дослідник доходить висновку, що найбільш точним якірним індикатором системної банківської кризи є *показник погіршення якості активів (кредитного портфеля) та зростання непрацюючих позик* – він наявний у 38 % із зафіксованих МВФ понад два десятки банківських криз. Іншими індикаторами, які досить точно вказують на кризу, є реструктуризація банківського сектора (частота присутності

серед виявлених МВФ криз 24 %), нестабільність на ринку активів і фінансових ринках (15 %), зовнішні шоки (15 %), надання додаткової ліквідності банківського сектора (12 %) та набіг на банки (11 %) [5, с. 87].

На основі проведених досліджень В. Кисельовим сформовано динамічний інтегральний індикатор банківської кризи, який складається з групових та одиничних показників:

- зовнішні боргові шоки (зобов'язання перед нерезидентами та вимоги до нерезидентів);
- ресурсна база банківського сектора (депозити фізичних осіб та кошти юридичних осіб);
- кредитні ризики (кредитний портфель та прострочена заборгованість по кредитному портфелю);
- ліквідність банківської системи (міжбанківські зобов'язання та прострочені міжбанківські зобов'язання);
- власний капітал банківського сектора та активи банківського сектора [5, с. 94].

При формуванні інтегрального індексу вчений використовує не абсолютні показники, а їх темпову динаміку. Відповідно, чим більш нестабільною є поведінка інтегрального індикатора, тим з вищою ймовірністю можна зробити висновок про наявність системної банківської кризи.

Відмічаючи багатокритеріальність оцінок як перевагу всіх зазначених підходів, слід відзначити, що представлені підходи дозволяють зафіксувати наявність кризи лише "*post factum*", однак не допомагають її передбачити. Фактично у цих дослідженнях визначено якірні індикатори (одиничні, групові чи інтегральні) банківської кризи – екзогенні (залежні, результуючі) змінні для моделей діагностики кризових явищ у банківському секторі.

Питання визначення ендегенних, тобто пояснюючих кризу чинників, її рушійних сил, потребує подальшого дослідження. Крім того, не менш важливим завданням залишається визначення супутніх і супроводжуючих чинників, які мають випереджальний порівняно з індикаторами кризи характер, тобто надають можливість спрогнозувати виникнення банківської кризи у той час, коли самі якірні індикатори ще демонструють відносно спокійну тенденцію.

Таким чином, не вистачає інтегральних підходів до прогнозування системних криз у банківському секторі, які би дозволили розглядати можливість виникнення банківської кризи одночасно – у контексті як сили деструктивного впливу зовнішніх чинників, так і здатності банківського сектора протистояти цим впливам. Серед причин відсутності інтегральних підходів до дослідження виникнення фінансових криз у банківському секторі варто назвати відсутність на науково-теоретичному рівні понять, які поєднують одночасно і деструктивний вплив зовнішніх чинників і здатність банківського сектора їм протистояти.

Поняттям, яке дасть змогу інтегрувати різні підходи до виникнення банківських криз та можливостей побудови їх ранньої діагностики, є кризогенність банківського сектора. Під *кризогенністю* у банківському секторі доречно розуміти накопичення зовнішніх суперечностей, диспропорцій, деструктивних явищ і процесів до такого рівня, який перевищує адаптивні можливості банківського сектора, порушує стійкість його розвитку і рівновагу – в результаті виникає суттєвий негативний ефект для банківської системи та економіки загалом.

У свою чергу, *кризогенним* вважатимемо такий стан, який ставить під сумнів можливість підтримування фундаментальних характеристик банківської системи – стабільності функціонування, ефективності, динамічності та безперервності розвитку без втручання Центрального банку.

При цьому під *індикаторами* або *показниками кризогенності* варто розуміти набір одиничних, групових та інтегральних параметрів (сигналів), які системно характеризують найважливіші ознаки фінансової кризи у банківському секторі – джерела, природу, передвісники, підсилювачі (каталізатори) та наслідки впливу деструктивних явищ. Структурно систему чинників та індикаторів кризогенності банківського сектора представлено на *рисунок*.

Класифікація чинників кризогенності у банківському секторі

Джерело: розроблено автором.

За *першою* запропонованою ознакою – глибиною поширення дестабілізаційних процесів – чинники кризогенності поділяються на чотири групи: часткові або приватні, секторальні, системні та глобальні.

За *другою* класифікаційною ознакою, пов'язаною з функціональною природою, чинники розподіляються на три групи: "збудники" (або ініціатори кризи) власне генерують кризу; "каталізатори" кризи формують сприятливе середовище для виникнення фінансової кризи у банківському секторі, визначаючи його схильність до криз, або пришвидшують перебіг деструктивних процесів у банківському секторі, структурні та функціональні перекося у його розвитку; "сигналізатори" вже виникають під впливом кризових процесів, характеризуючи глибину її поширення і масштабність очікуваних збитків як для банківської системи, так і для економіки загалом. Власне, саме фактори-наслідки і виступають яскравими індикаторами банківських криз.

Застосування *третьої* класифікаційної ознаки – сфери виникнення і прояву деструктивних чинників – дозволяє віднести індикатори кризогенності до певного економічного сектора (сегмента), тим самим створюється фундамент для ефективного, секторально виваженого управління запобіганням фінансовим кризам у банківській сфері – на рівні як своєчасного запровадження превентивних заходів з недопущення кризи, так і оперативного вживання стабілізаційних процедур зі швидкої нейтралізації деструктивних процесів.

Основними показниками – сигналізаторами, що свідчать про глибину розвитку кризових явищ у банківській системі, є динаміка чистих активів, їх рівень відносно ВВП; прибутковість банківських активів після формування резервів та ризик кредитного портфеля. Так, зміна чистих активів банківської системи є одним з фундаментальних абсолютних показників стану її кризогенності. Позитивна динаміка вказує на нормальний розвиток банківської системи, нарощування нею свого ресурсного потенціалу. Уповільнення темпів зростання активів свідчить про накопичення деструктивних явищ у банківській діяльності, а падіння чистих активів є симптомом загострення кризи банківської системи та об'єктивною ознакою посилення стану її кризогенності.

Якщо показник динаміки чистих активів виявляє ознаки стану кризогенності і швидкості їх поширення, то на масштабність проблеми вказує відносний показник – співвідношення чистих активів банківської системи до ВВП. Цей фактор свідчить, якими є глибина і масштаб поширення деструктивних процесів у банківській системі та яким чином співвідноситься її ресурсний потенціал із загальним потенціалом економіки.

На поглиблення розвитку кризових явищ і посилення стану кризогенності банківської системи також вказують інші показники-сигналізатори, зокрема накопичений рівень ризиків кредитного портфеля (сформовані резерви до валового портфеля, %), причому як юридичних, так і фізичних осіб.

Найбільш значимими показниками – збудниками стану кризогенності є індекси промислового виробництва та реальної заробітної плати; фінансові результати (прибутки/збитки) реального корпоративного сектора економіки; платіжний баланс, валютний курс та динаміка процентних ставок банківського ринку.

Показниками-каталізаторами, які характеризують *стійкість ресурсної бази* банків є частка депозитів клієнтів відносно кредитного портфеля; частка коштів на вимогу, частка залучених коштів у загальних ресурсах банків та покриття валютних зобов'язань валютними активами.

Показниками-каталізаторами, які характеризують *капітальну стійкість* банківської системи, є адекватність регулятивного капіталу (H2), частка капіталу першого рівня в структурі власного капіталу, рівень покриття депозитів клієнтів власним капіталом та співвідношення профіциту/дефіциту валютних ресурсів до власного капіталу.

Показниками-каталізаторами, які розкривають *поточну ефективність* роботи банківської системи, є процентна маржа, частка процентних доходів у сукупному доході та маржинальність валового кредитного портфеля до формування резервів.

Висновки. Необхідність чіткої систематизації та класифікації індикаторів кризогенності обумовлена вимогами побудови сигнальної підсистеми ранньої діагностики кризових явищ, адже саме вона утворює фундамент впровадження ефективного механізму регулювання запобігання фінансових криз у банківському секторі.

Запропоновано авторську систему класифікації факторів кризогенності в банківському секторі, яка дасть змогу коректно розподіляти усю сукупність чинників кризогенності за такими, найбільш важливими з позиції ефективного контролю та превентивного управління, класифікаційними ознаками, як: глибина поширення дестабілізаційних процесів; функціональна природа чинників кризогенності, сфера виникнення та прояв дестабілізаційних процесів.

Відповідно, логічним напрямом подальшого дослідження має стати практична розробка й обґрунтування показників кризогенності для банківського сектора України. Їх виділення, групування та систематизація сформує методичну основу для побудови сигнальної моделі ранньої діагностики і прогнозування виникнення потужних криз у вітчизняному банківському секторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Demirguc-Kunt A. & Detragiache E. The determinants of banking crises in developing and developed countries. INTERNATIONAL MONETARY FUND STAFF PAPERS, 1998. P. 81–109.
2. Laeven L. & Valencia F. Resolution of banking crises: the good, the bad, and the ugly. International Monetary Fund. Issue Working Paper 10/146, 2010.

3. *Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools*. Basel Committee on Banking Supervision, January, 2013, 175 p.
4. *Корнилюк Р.* Индикаторы раннего предупреждения дефолтов в банковской системе Украины. ТНЕУ. 2014. № 4. С. 363–377.
5. *Киселев В. Ю.* Формирование системы индикаторов банковских кризисов. дис. канд. экон. наук. М., 2014. 145 с.
6. *Caprio G. & Klingebiel D.* Episodes of systemic and borderline financial crises, б.м. : World Bank, 2003.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2017.

Horuzhy D. Assessing crisis level of banking systems.

Background. Significant magnitude of the negative effects that accompany bank crisis lead to the necessity of assessing the stress sustainability of banking systems, which requires the construction of an effective system of indicators of their state of crisis.

The aim is to systematize and classify the factors of the crisis state of the banking sector.

Materials and methods. The article is based on domestic and foreign researches, conducted by the author, that study a broad spectrum of challenges within the stability of banking systems. In the course of the study, methods of analogies and comparisons, analysis and synthesis, as well as the inductive method of scientific knowledge were used.

Results. The result of the study was the author's methodology for classifying factors and indicators of the state of crisis-relatedness in the banking sector.

Conclusion. The practical application of the proposed classification of factors of crisis will allow them to be clearly identified in terms of origin, functional nature and depth of distribution, allowing to build a more effective mechanism for the neutralization of crisis phenomena in the banking sector.

Keywords: banking crisis, crisis level of banking system, criteria of crisis of banking system, factors of the crisis.

REFERENCES

1. *Demirguc-Kunt A. & Detragiache E.* The determinants of banking crises in developing and developed countries. INTERNATIONAL MONETARY FUND STAFF PAPERS, 1998. P. 81–109.
2. *Laeven L. & Valencia F.* Resolution of banking crises: the good, the bad, and the ugly. International Monetary Fund. Issue Working Paper 10/146, 2010.
3. *Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools*. Basel Committee on Banking Supervision, January, 2013, 175 p.
4. *Korniljuk R.* Indikatory rannego preduprezhdenija defoltov v bankovskoj sisteme Ukrainy. TNEU. 2014. № 4. С. 363–377.
5. *Kiselev V. Ju.* Formirovanie sistemy indikatorov bankovskih krizisov. dis. kand. ekon. nauk. М., 2014. 145 с.
6. *Caprio G. & Klingebiel D.* Episodes of systemic and borderline financial crises, б.м. : World Bank, 2003.